

Nastanek kantate Miklova Zala

(Župnik Tomaž Holmar, roj. 1905 v Gospe Sveti)

Obirsko, decembra 1990

1. Prva misel:

Miklova Zala kot film. Predlagal tajniku Prosvete v Ljubljani koncem 20-ih ali v začetku 30-ih let. Odklonjeno: snov ni primerna za film.

2. Druga misel:

Miklova Zala kot opera. Proti koncu 30-ih let. V krogu prijateljev nekdanje "Slovenske krščansko-socialne zveze za Koroško", ki se je preimenovala v tistih letih v "Slovensko prosvetno zvezo", v pičlo odmerjenih prostorih v Mohorjevi hiši v Celovcu iznesem misel o operi Miklova Zala. Kolikor se spominjam, so bili navzoči tajnik SPZ Vinko Zwitter, Joško Hutter, Šimej Martinjak iz Št. Jakoba v Rožu in nekateri drugi. Izrečena misel je takoj užgala in izzvala splošno pritrjevanje ter že kar predloge o posameznostih, ki bi prišle pri operi v poštev.

2.1. Začetek dela

Prvo snovanje se je kajpada opiralo na Sketovo povest in Špicarjevo dramatisacijo Miklove Zale. Najprej sem se lotil svatbe Zale in Mirkota, pač v zvezi s pohodom Turkov v Rož - vsekakor zaradi paralele s Hitlerjevim vdorom v Avstrijo. Ta začetek lahko datiram najprej v leto 1938.

2.3. Vzdušje

Je bilo nekaj posebnega v tem času: Slovenci smo čutili nad sabo nemški škorenj, ki te vsak čas lahko stisne in te ni več. Škorenj, ki je hodil, koračil brez ovire, brez nasprotnika. Nemočni siromaki, sami popolnoma prepuščeni samovoljnemu, brezsrčnemu mogočnežu. V tem vzdušju je kričala naša duša v strahu za obstoj, v iskanju rešitve, v veri in upanju na pravico, na pravico do življenja, enakopravnost, svobodo in to v bolj brezupnem položaju kot Miklova Zala in njeni v boju proti Turkom. V takem vzdušju se je besedilo Miklove Zale - kolikor ga je - rodilo.

2.4. Samo svatba

Zakaj nisem z libretom nadaljeval? Zapletene razmere so to preprečile in zgodba bi bila predolga, če naj bi na to izčrpno odgovoril.

2.5 Besedilo

Naslanja se v glavnem na Špicarjevo dramatizacijo. V pomoč mi je bil tudi Scheinigg (Narodne pesni koroških Slovencev). Vrgel sem ga na papir, rekel bi, v eni noči. Pri tem oblika ni bila vprašanje. Tako kot sem v trenutku v sebi slišal, občutil, doživljal, tako se je oblikovalo besedilo na papirju. Ob tem mi je bil živo v zavesti namen, pred objavo vse lepo po pravilih lepega jezika urediti, uglasiti, izboljšati. Pa kar je bilo enkrat napisano, sem dal na "pokušnjo" designiranemu skladatelju. Tone Nagele se je navdušeno takoj dela lotil. Da ni prišlo do prave končne ureditve besedila, veljajo isti razlogi, ki so dovedli do tega, da je Miklova Zala ostala torzo. Besedilo je

prepletano z besedami, stavki, daljšimi in krajšimi mesti v pretežno rožanskem narečju in se menjava z daljšimi, krajšimi mesti v knjižni slovenščini. Neko pravilo bi zahtevalo, ali vse v narečju ali vse v knjižnem jeziku ali pa vsaj eno in drugo v nekem določljivem redu uporabljeno. In če to ni? Koliko literarnih del (pa tudi v celi umetnosti se proglašajo za veliko umetnost), v katerih so pogažena vsa lepa pravila, ki so nekdanje aksiomatično veljala za pravo umetnost. Če sem tako prepletal knjižni jezik z narečjem, pač tudi zato, da se značaj kroškega slovenstva v uprizoritvi svojstvene drame čimbolj izrazito pokaže nasproti vsem raznim vindišarskim teorijam. Ko sem se lotil "izboljšanja", se je v meni nekaj uprlo, ker se mi je zdelo, da bi z izboljšanjem nekaj pristnega, prvotnega, neposrednega podrl. Izliv duše, ki neposredno doživlja čas, bi bil zasenčen, če že ne popolnoma zakrit.

Celotnega prvotnega besedila nimam pri roki, niti ne vem, ali ga sploh še imam kje.

2.6. Spremembe

Vem pa, da so besedilo za prireditev letos (1990) spremenili, deloma črtali. Režiserji, dirigenti, intendant -vsak ima svoje misli, poglede, nazore. To so morali občutiti vsi slavni avtorji velikih oper, kaj šele takšno majhno, nekako brezimno delo, kot je ta odlomek. Spremembe - da, če pomenijo res neko izboljšanje; ne, če pomenijo samo "drugače", še manj, če pomenijo poslabšanje. Za letošnjo prireditev so prireditelji nekaj spremenili - po moje ne v korist celote. Omenim naj le par stvari.

2.6.1. Ples svatov

Izločen je prizor plesa svatov, ki naj bi pokazal folkloro vesele ljudske zabave. V povezavi s sledečim prizorom naj bi imel funkcijo živega kontrasta med mirno ljudsko zabavo in strahovito situacijo, ki nastane ob klicu "Turki v Rož drve". Če sledi ta klic neposredno na prizor zlih slutenj, ki jih Zala razodeva Mirkotu, se ta kontrast izgubi, predstava postane s tem revnejša.

2.6.2. "Božja služba"

Ista priredba je posegla tudi v besedilo. "Živeti hočemo ne v turškem robstvu in zablodi, živeti hočemo le v božji službi in svobodi". Tu je - koga? - motila beseda "v božji službi", pač ker jo v prepogosti rabi poznamo le kot sinonim za liturgična opravila, za pobožnosti v cerkvi. Sprememba je bila menda "v ljubezni božji". Prvi hip se zdi, da sega spremenjeno besedilo bolj globoko. Toda treba je upoštevati, da je "služba božja" tukaj v kontrastu s "turškim robstvom". Pojmovanje božje službe zgolj kot liturgično opravilo je zožitev pomena. Nedavno je bil v "Nedelji" poziv "Vrnimo besedam njih prvotni pomen." Prav tukaj bi bilo to še prav posebno pomembno.

"Božja služba" pomeni za kristjana, da je njegov gospod edinole Bog, in njemu služiti pomeni neodvisnost od katerekoli človeške oblasti. Zgolj človeška oblast, to je robstvo, je za kristjana in za vsakega človeka nesprejemljivo. Ta misel je izrečena v papeževi okrožnici "Quas primas" 1925 za uvedbo praznika Kristusa Kralja. Spominjam se živo tečaja na Višarjah pod vodstvom naših velikih mož in vzgojiteljev Lamberta Ehrlicha in Jankota Kralja (Gorica), ko so nam

ostrili pogled in presojo raznih vladavin - takrat je bil Hitler še nepomemben, pač pa sta komunizem in Mussolinijev fašizem že motila glave predvsem mladih ljudi. Živo imam v spominu, da sem v referatu o tej okrožnici poudaril prav to misel, da je za kristjana, odrešenega človeka, ponižujoče biti podložen človeku. Kako razumljivo je torej, da je gledanje "služba Bogu" dobilo življenjski pomen ob nastopu Hitlerja. Kako utemeljeno torej tukaj odgovarja božja služba kot nasprotje turškega, stalinističnega, mussolinijevskega, hitlerjanskega in vsakršnega robstva, podložništva.

2.7. Skladatelj Tone Nagele

Je po moji sodbi bil kot poklican za ta opus. Sin slovenskega organista v Št. Jakobu, naravni glasbeni talent in umetniška ustvarjalnost, šolan na visokošolski ravni na Dunaju, narodnostno mišljenje in čustvovanje, povezanost s snovjo Miklove Zale - vse to so momenti, ki kažejo na njegovo predestiniranost za to nalogo. In mislim, da jo je izvrstno, dovršeno opravil. Začuda, da se je doslej izvedla šele dvakrat. Prvič, ko jo je spravil v javnost skladateljev brat župnik Matevž Nagele leta 1955, torej kmalu po vojni, v naših takrat še posebej omejenih razmerah - pri Karnerju na Brdu ob Baškem jezeru. Komponist sam je igral, spremljal pevce na klavirju. Zdaj v drugo je bilo že bolj učinkovito predstavljeno, v večjem zboru z izbranimi domačimi solisti in z orkestrom - skladbo je orkestriral g. Radovan Gobec. Nastopili so s tem odlomkom na koncertu KKZ v Celovcu, v Beljaku, nato v Ljubljani, Trstu, Novi Gorici in Mariboru. Zakaj samo dvakrat? Res, priznati je treba, Tonetovo delo je

umetnina, ki zahteva kvalitetnih pevcev in veliko truda. Prav do veljave bi prišla Nageletova Miklova Zala šele, če bi jo kot igro, dramsko uprizorili na opernem odru z velikim orkestrom. Seveda, ker je "odlomek" kratka glasbena točka, bi jo morali povezati še s kakim koncertom pesmi, da bi bil napolnjen običajni čas trajanja takih prireditev.

2.8. Zamujena priložnost

Cela Miklova Zala kot prava opera? Škoda, Tone Nagele je dosegel visoko starost in opešal tudi zdravstveno, in tako smo zamudili možnost nastanka za koroške Slovence, in bržkone za vse Slovence, pomembne umetniške stvaritve. Pomembne v času, ko se Slovenci borimo za življenje, za pravo življenje v pravi svobodi.